



VLAAMSE SCHUREN, DUITSE SPANTEN, NEDERLANDSE NUMMERING
CULTUURHISTORISCH ADVIES TOMMEL 10 BAARLE-NASSAU

CUIJPERS ADVIES – ERFGOEDDIENSTEN

VLAAMSE SCHUREN, DUITSE SPANTEN, NEDERLANDSE NUMMERING

CULTUURHISTORISCH ADVIES TOMMEL 10 TE BAARLE-NASSAU

VLAAMSE SCHUREN, DUITSE SPANTEN, NEDERLANDSE NUMMERING

CULTUURHISTORISCH ADVIES TOMMEL 10BAARLE-NASSAU

inhoud

1.	INLEIDING	4
1.1.	Aanleiding	4
1.2.	Methodiek	4
1.3.	Situatie	4
1.4.	Leeswijzer	5
2.	AANWEZIGE CULTUURHISTORISCHE WAARDEN	6
2.1.	Het dorp Baarle-Nassau	6
2.1.1.	Algemeen	6
2.2.	Beschrijving en bouwgeschiedenis van Tommel 10	7
2.2.1.	Algemeen	7
2.2.2.	Vlaamse schuur	8
2.2.3.	Tommel 10 - exterieur	8
2.2.4.	Tommel 10 - interieur	9
2.2.5.	Erfbepaling en ander historisch groen	10
3.	WAARDERING	12
3.1.	Methodiek	12
3.2.	Waardering	12
3.3.	Overzicht waardering	12
4.	PERSPECTIEF	15
Bijlage 1	Geraadpleegde bronnen	20



VLAAMSE SCHUREN, DUITSE SPANTEN, NEDERLANDSE NUMMERING

CULTUURHISTORISCH ADVIES TOMMEL 10 BAARLE-NASSAU

1. INLEIDING

1.1. Aanleiding

De eigenaar van de schuur Tommel 10 in Baarle-Nassau onderzoekt de mogelijkheden om in dat pand een woonfunctie te realiseren. De schuur maakt deel uit van het voormalig agrarisch complex Tommel 21 te Baarle-Hertog. De rijksgrens loopt door de tuin tussen de voormalige boerderij (in België) en de onderhavige schuur (in Nederland). Volgens de provinciale wetgeving van Noord-Brabant is het mogelijk om een woonfunctie te vestigen in cultuurhistorisch waardevolle bebouwing als dat bijdraagt aan het behoud of herstel van die bebouwing. Dat is in artikel 3.69 bepaald. Het kan bijvoorbeeld gaan om een karakteristieke boerderij. Daartoe dient bepaald te worden of en in hoeverre het gaat om een cultuurhistorisch waardevolgebouwgaat. Dit rapport gaat in op deze vraag.

<<< **Figuur 1- (vorige pagina): Aanzicht van de schuur.**

1.2. Methodiek

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft richtlijnen opgesteld waaraan het verplichte onderzoek bij het opstellen van bestemmingsplannen moet voldoen¹. De hiernavolgende cultuurhistorische rapportage voldoet aan die richtlijnen. Het gepleegde onderzoek is verder geheel overeenkomstig de

¹Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening - Aanwijzingen en aanbevelingen, Amersfoort, 2013.

desbetreffende richtlijnen van de Rijksdienst voor het cultureel erfgoed² en de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek³ uitgevoerd en het navolgende advies is opgesteld door een ter zake kundig persoon, te weten ir. J.J. Cuijpers, architect, stedenbouwkundige en erfgoed-deskundige. In genoemde richtlijnen is aangegeven dat het onderzoek een inventarisatie, een waardering en een beschrijving van het perspectief moet omvatten. De navolgende werkzaamheden zijn verricht om vorm te geven aan het onderzoek:

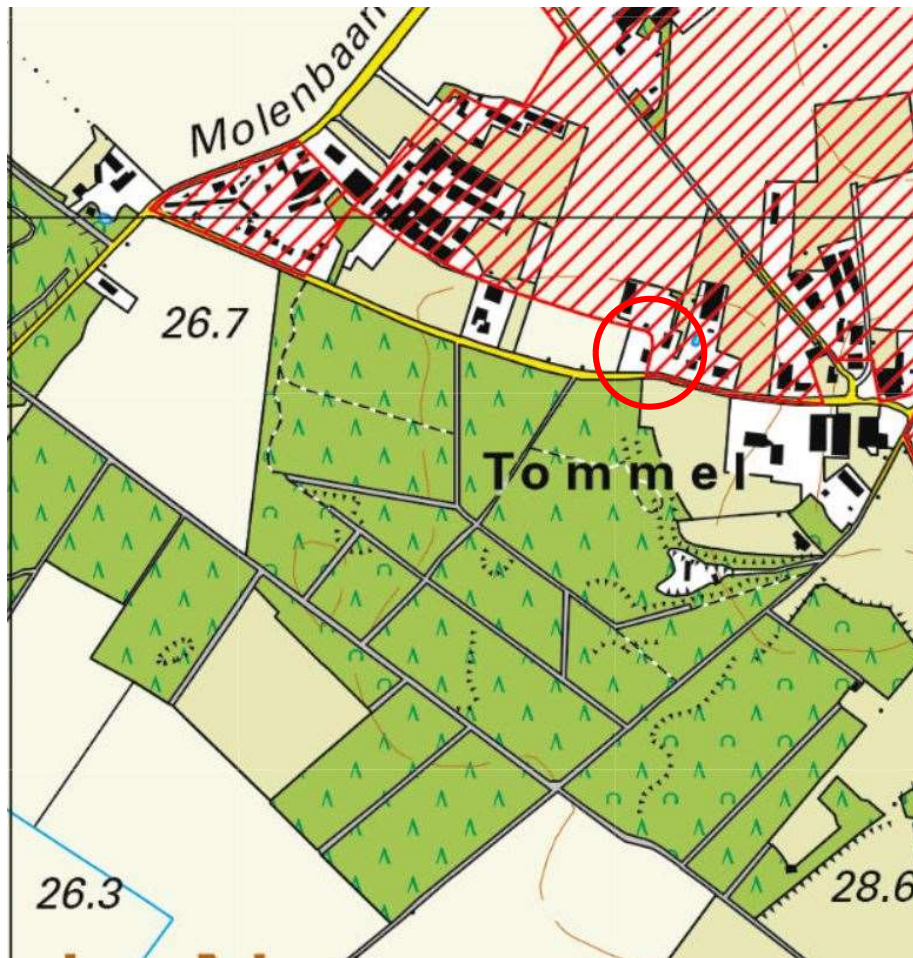
1. Analyse historische kaarten, met name de Topografische manuscriptkaart 1836-42 en het kadastraal minuutplan 1832;
2. Archiefonderzoek - digitaal toegankelijke inventarissen; vooralsnog zijn alleen digitaal toegankelijke inventarissen van het rijksarchief (BHIC) onderzocht. Er is geen onderzoek in het streekarchief en het BHIC verricht.
3. Literatuuronderzoek in het algemeen.
4. Onderzoek ter plaatse.

1.3. Situatie

Het onderzoeksobject is gelegen in het buurtschap Tommel, onderdeel van het dorp Baarle-Nassau in de gemeente Baarle-Nassau, aan de weg genaamd Tommel.

²Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening, versie 6 zoals verzonden aan de Tweede Kamer, februari 2013.

³RCE e.a., 2009.



Figuur 2 - Topografische situatie 2019 - de locatie is gesitueerd binnen de rode cirkel.

1.4. Leeswijzer

In hoofdstuk 2 zijn de aanwezige cultuurhistorische relictten kort uiteengezet en is de huidige toestand in het studiegebied nader beschreven. In hoofdstuk 3 is de waardering van de relictten en het complex waar ze deel van uitmaken opgenomen. In hoofdstuk 4 is het perspectief van de geconstateerde waarden in relatie tot de aangevraagde bestemmingsverandering weergegeven.

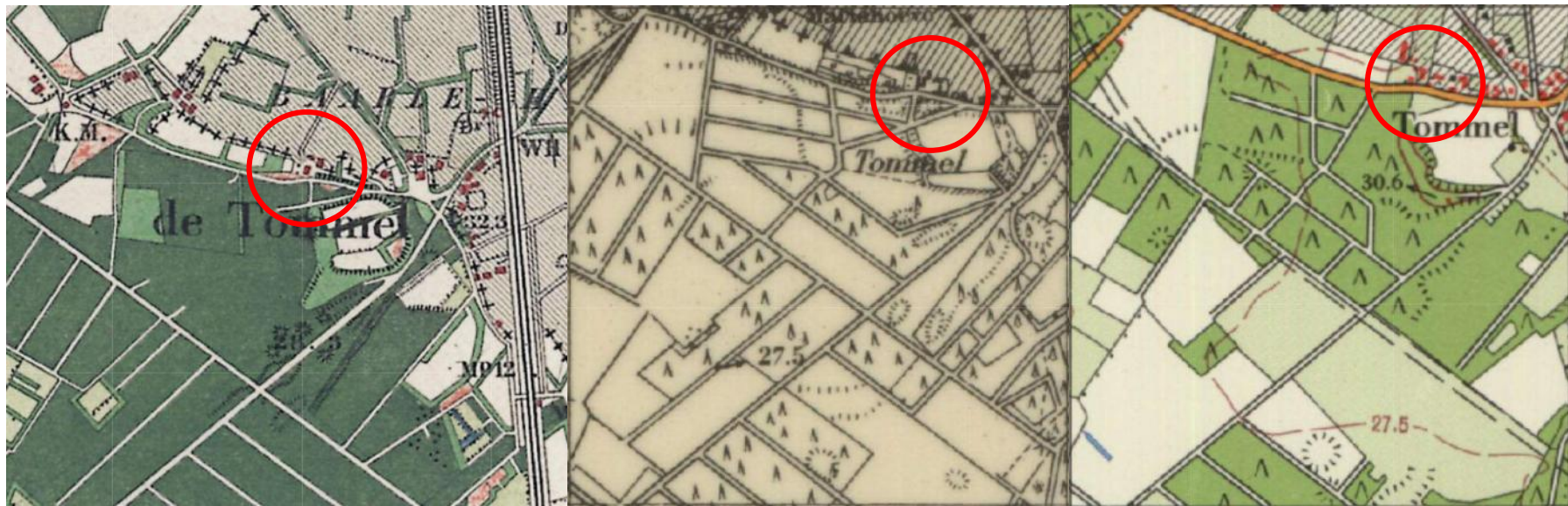
2. AANWEZIGE CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

2.1. Het dorp Baarle-Nassau

2.1.1. Algemeen

Het feit dat de onderhavige schuur op Nederlands grondgebied staat, terwijl het hoofdgebouw waarbij hij hoort op Belgisch grondgebied staat, is illustratief voor de situatie in Baarle-Nassau/Baarle-Hertog, waar 22 Belgische enclaves te midden van Nederlands grondgebied liggen.

Daarnaast liggen er acht Nederlandse enclaves in Belgisch grondgebied. Deze situatie stamt uit de middeleeuwen en is, ondanks alle staatkundige veranderingen, door de eeuwen heen blijven bestaan.



Figuur 3-topografische situatie in 1900, 1950 en 1975

2.2. Beschrijving en bouwgeschiedenis van Tommel 10

2.2.1. Algemeen

De voormalige boerderij Tommel 21 (Baarle-Hertog) is gelegen in het buurtschap Tommel. Omdat de schuur op Nederlands grondgebied gelegen is, is die in Baarle-Nassau genummerd Tommel 10. De naam Tommel is hoogstwaarschijnlijk afkomstig van het Latijnse *tumulus* (grafheuvel). Deze grafheuvel ligt ten zuiden van het studiegebied in het aangrenzende bosgebied.

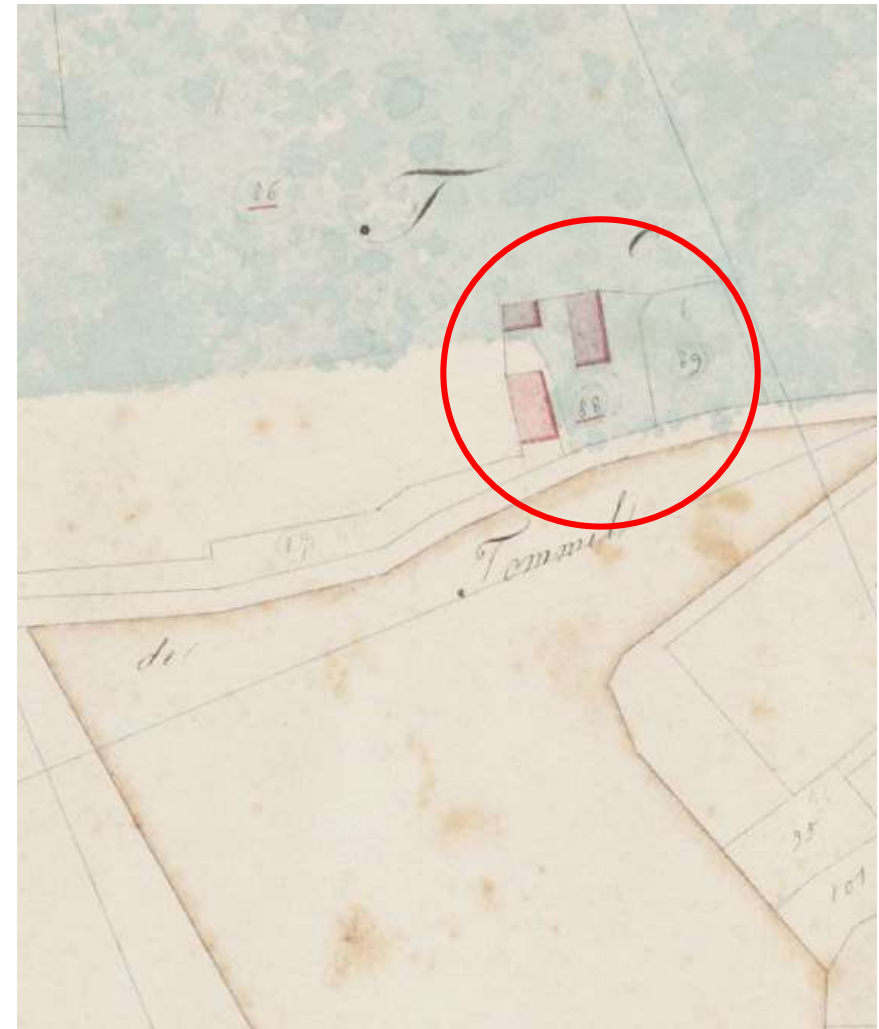
De schuur waar het over gaat is een voormalige landbouwschuur van ongeveer 12x14 m met aan de noordzijde een uitbouw van 2x7 m onder een zadeldak met wolfseinden.



Figuur 4 - De schuur is genummerd in Nederland (Tommel 10); de voormalige boerderij waar hij bij hoort is genummerd in België (Tommel 21).



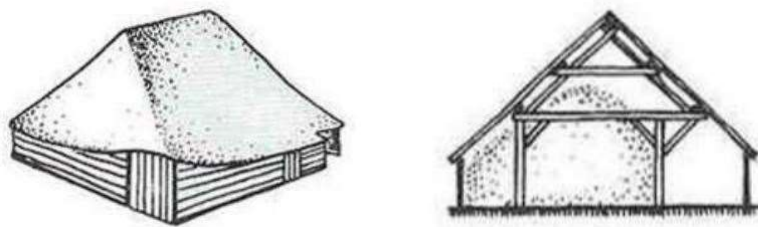
Figuur 5 - Luchtfoto Tommel 10 (bron: Google Earth)



Figuur 6 - Kadastraal minuutplan 1832, gemeente Baarle-Nassau, sectie G: blauw zijn de onder Baarle-Hertog gelegen gebieden; de historisch-stedenbouwkundige situatie was in die tijd al hetzelfde als nu, waarbij het hoofdgebouw op Belgisch grondgebied en de Vlaamse schuur op Nederlands grondgebied stond.

2.2.2. Vlaamse schuur

De schuur Tommel 10 is na de Tweede Wereldoorlog gebouwd als vervanging van een eerdere schuur op dezelfde plaats die verwoest was tijdens de bevrijding (1944). De herbouw vond plaats in traditionele stijl, overeenkomstig de wederopbouwstijl die destijds in zwang was. De hoofdopzet van het gebouw is waarschijnlijk overgenomen van de voorheen bestaande schuur. Het betreft een zg. 'Vlaamse schuur': dit is een gebouwtype dat in de Nederlandse provincie Noord-Brabant en in de Belgische provincie Antwerpen voorkomt. Vermoedelijk is dit schuurtype ontwikkeld bij middeleeuwse abdijen in Vlaanderen (de abdijschuur in Ter Doest (B) is behouden) en na de middeleeuwen door anderen overgenomen. De Vlaamse schuur staat los van het woongedeelte van de boerderij. Oorspronkelijk was de Vlaamse schuur driebeukig met in de middenbeuk de tasruimte, waar hooi en stro werd opgeslagen. Eén zijbeuk deed dienst als langsgedeelte en opslagruimte voor de landbouwwerktuigen. Vaak was er een inspringende toegangsdeur waar wagens naar binnen konden rijden door de langsgedeelte, zodat de oogst kon worden opgetast.

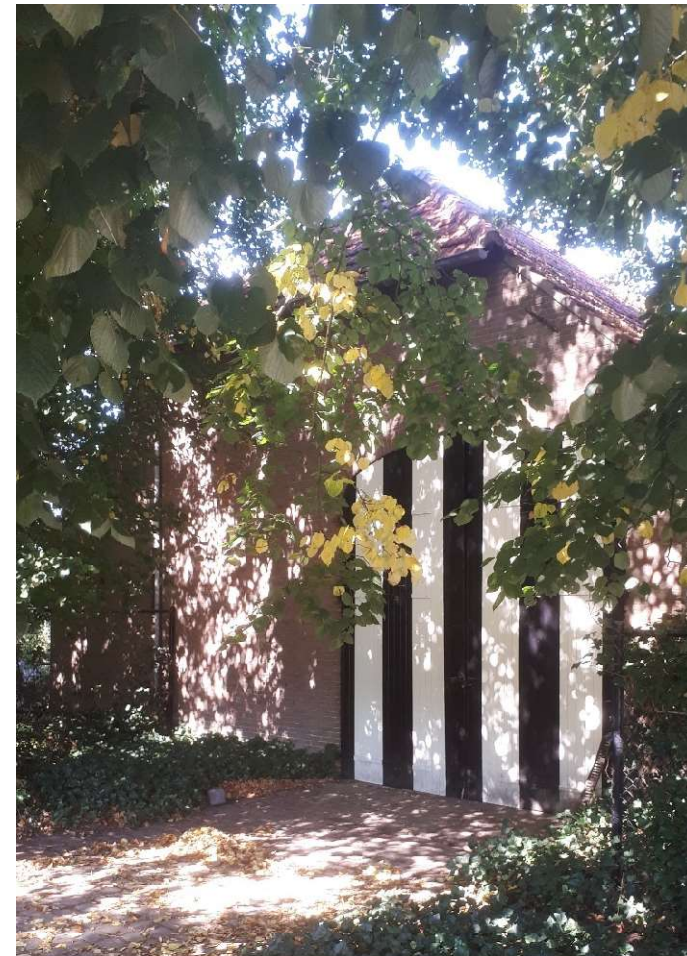


Figuur 7 - Prototype Vlaamse schuur; de oorspronkelijke Vlaamse schuur werd gedragen door een houten gebint, dat een driebeukige indeling veroorzaakte. De toegang verliep via deuren die toegang gaven tot de langsgedeelte.

2.2.3. Tommel 10 - exterieur

De schuur bestaat uit een langwerpig bakstenen gebouw onder zadeldak met wolfseinden. Aan de noordzijde is het wolfseind verlengd tot een lager dakschild boven de paardenstal. De muren zijn gebouwd van

fabrieksmatig vervaardigde grijs-rode stenen in kruisverband. Het dak is gedekt met rode muldenpannen. Aan de zuid- en de noordzijde bevinden zich getoogde toegangsdeuren die afwisselend zwart-wit geschilderd zijn. De uitbouw aan de noordzijde is voorzien van een getoogde toegangsdeur naar de paardenstal en twee oorspronkelijke gietijzeren venstertjes.



Figuur 8 - Tommel 10 - gevel zuidzijde.



Figuur 9 - Tommel 10 - gevel noordzijde.

2.2.4. Tommel 10 - interieur

De houten draagconstructie van het dak bestaat uit 3 spanten. Het gaat niet om gebinten die rusten op staanders op stiepen, zoals in historische voorbeelden van het Vlaamse schuurtype gebruikelijk was, maar om een zg. Duits spant (een A-spant met extra spantbenen). De spanten rusten op berendie aangebouwd zijn aan de buitenmuren. Door de toepassing van deze spanten, die een veel grotere overspanning hebben dan de traditionele gebinten, ontstond er een open schuurruimte zonder indeling. Alleen aan de noordzijde is een paardenstal ingebouwd.



Figuur 10 - Interieur stal Tommel 10; opvallend zijn de 3 houten zg. Duitse spanten.

2.2.5. Erfbeplanting en ander historisch groen

Bij de boerderij Tommel 10/21 staan diverse groene historische elementen. Het meest opvallend is de bomenrij naast de schuur, een rij van zes Hollandse linden (*Tilia europaea*), die ongeveer 100 jaar oud zijn en waarvan de stamdikte varieert van 150 tot 270 cm (Cees van Gils en Antoon van Tuijl (2004): *Bomen in Baarle - een grensoverschrijdende inventarisatie in woord en beeld*, ABC-Milieugroep, Baarle-Hertog-Nassau.). Een van de bomen is bij de brand in de onderhavige schuur zwaar beschadigd.



Figuur 11 - de schuur in zijn groene setting.

3. WAARDERING

3.1. Methodiek

Bij de waardestelling van het gebouwcomplex is aangesloten op de benadering die de RCE in de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek⁴ en andere publicaties heeft gekozen.

3.2. Waardering

In de navolgende tabel (tabel 2) worden de afzonderlijke criteria die in de waardering aan de orde dienen te komen voor de gebouwen, afzonderlijk besproken. In de volgende paragraaf wordt een samenvatting/overzicht van de waardering weergegeven.

3.3. Overzicht waardering

In de vorige paragraaf is per onderdeel aangegeven welke kenmerken en waarden in het gebouw aanwezig zijn. Let wel: het gaat hier uitsluitend om de cultuurhistorische waardering, niet om schoonheid of landschappelijke waarde.

Samenvattend kan gesteld worden dat we hier te maken hebben met een gebouw dat een voorbeeld is van een agrarisch gebouw op het Brabantse platteland uit omstreeks de helft van de twintigste eeuw, op basis van een veel oudere traditionele Vlaamse schuur. Er is sprake van cultuurhistorische waarden (zowel bouw- en architectuurhistorische, ensemblewaarden en belevingswaarden).



Figuur 12 - Hoofdgebouw - de voormalige boerderij; originele traditionele materialen, bestaande plattegrond omgezet in een moderne vormgeving.

⁴RCE e.a., 2009.

Tabel 1 - Cultuurhistorische waardering Tommel 10 Baarle-Nassau		
(sub)criteria	Beoordeling	Opmerkingen
Algemene historische waarden (gerelateerd aan maatschappelijke ontwikkelingen)	<i>Het gebouw is een voorbeeld van een agrarisch bijgebouw uit de jaren 40 van de twintigste eeuw, waarbij de voorganger van de huidige schuur overeenkomstig de architectuuropvattingen van die tijd min of meer gekopieerd werd voor wat de vormgeving en opzet betreft, maar waarbij nieuwe materialen (moderne baksteen) en bouwtechnieken (spanten) gebruikt werden, maar wel de traditionele vormgeving (wolfseinden, getoogde bovenzijden toegangen) werd gebruikt. Het betreft een schuur die op hoofdlijnen gaaf bewaard is gebleven.</i>	
Ensemblewaarden (samenhang) en stedenbouwkundige waarden	<i>Het gebouw vormt een stedenbouwkundig ensemble met de voormalige langgevelboerderij Tommel 21 Baarle-Hertog. Verder maakt een waardevolle rij linden deel uit van het ensemble. Tegenover de locatie ligt een grafheuvel uit de pre- of protohistorie. Het ensemble maakt deel uit van een groep historische boerderijen aan de Tommel.</i>	De boerderij Tommel 21, waar het object bij hoort, is verbouwd volgens de principes van “behoud door ontwikkeling”, waarbij enerzijds de hoofdopzet behouden is en het traditionele materiaalgebruik is doorgezet, maar anderzijds nieuwe delen in modern materiaal werden toegevoegd.
Architectuurhistorische waarden	<i>Het object is een voorbeeld van traditionele agrarische bedrijfsbebouwing uit de jaren 40 van de twintigste eeuw. Het gebouw is redelijk zuiver bewaard gebleven.</i>	
Bouwhistorische waarden Belang van het object/complex voor de geschiedenis van de bouwtechniek, de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis (historische gelaagdheid) of wegens het materiaalgebruik.	<i>Het gebouw is een duidelijk voorbeeld van de ontwikkeling van de boerderijbouw; de oorspronkelijke opzet van de Vlaamse schuur is in het exterieur nog duidelijk afleesbaar.</i>	
Waarden vanuit de gebruikshistorie (gerelateerd aan het object van onderzoek)	<i>Het gebouw is een voorbeeld van een schuur uit de jaren 40 van de twintigste eeuw, dat redelijk zuiver bewaard is gebleven.</i>	
Belevingswaarde	<i>De boerderij heeft een redelijk hoge belevingswaarde door zijn ligging, traditionele vormgeving en plaats in het landschap.</i>	



4. PERSPECTIEF

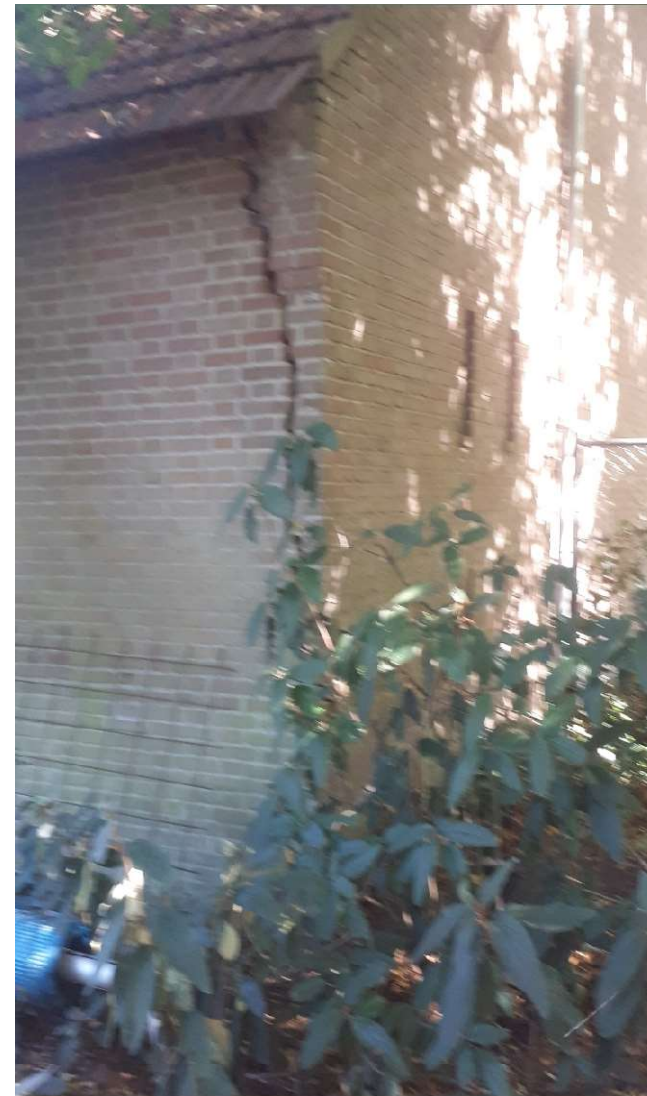
In dit hoofdstuk wordt beoordeeld wat het toekomstperspectief van de cultuurhistorische waarden zal zijn, als gevolg van de beoogde bestemmingsverandering.

Volgens de Interim Omgevingsverordening Noord-Brabant (artikel 3.69) mag een extra woonfunctie gevestigd worden in cultuurhistorisch waardevolle bebouwing als dat bijdraagt aan het behoud of herstel van die bebouwing. In het vorige hoofdstuk is omstandig uitgelegd dat de schuur op zichzelf en als onderdeel van het complex cultuurhistorisch waardevol is, waardoor aan criterium 'cultuurhistorisch waardevol' voldaan is.

Het behoud van de schuur in de huidige situatie is zorgwekkend. In de bakstenen gevels komen diverse brede scheuren voor. Ook de boog boven de poort aan de zuidzijde is gescheurd. Verder is het dak plaatselijk verzakt, waardoor de dakvorsen plaatselijk losgekomen en afgevallen zijn. Deze bouwschade moet hoognodig hersteld worden. Het toevoegen van de woonfunctie in de schuur zal ten goede komen aan het herstel en behoud van de aanwezige cultuurhistorische waarden.

Bij het omzetten naar de woonfunctie en de daarmee gepaard gaande verbouwingen dienen de volgende randvoorwaarden in acht te worden genomen:

1. De gebouwonderdelen die in **Figuur 13** als "hoge monumentwaarde" zijn aangegeven, dienen gehandhaafd en zo nodig gerepareerd te worden.
2. De scheuren in de gevels zijn mogelijk het gevolg van structurele schade (verzakkende funderingen?). Deze dienen een structurele oplossing te krijgen en er kan niet volstaan worden met het dichtsmieren van de scheuren.
3. Gebouwonderdelen met "indifferente monumentwaarden" mogen eventueel worden verwijderd of vervangen.



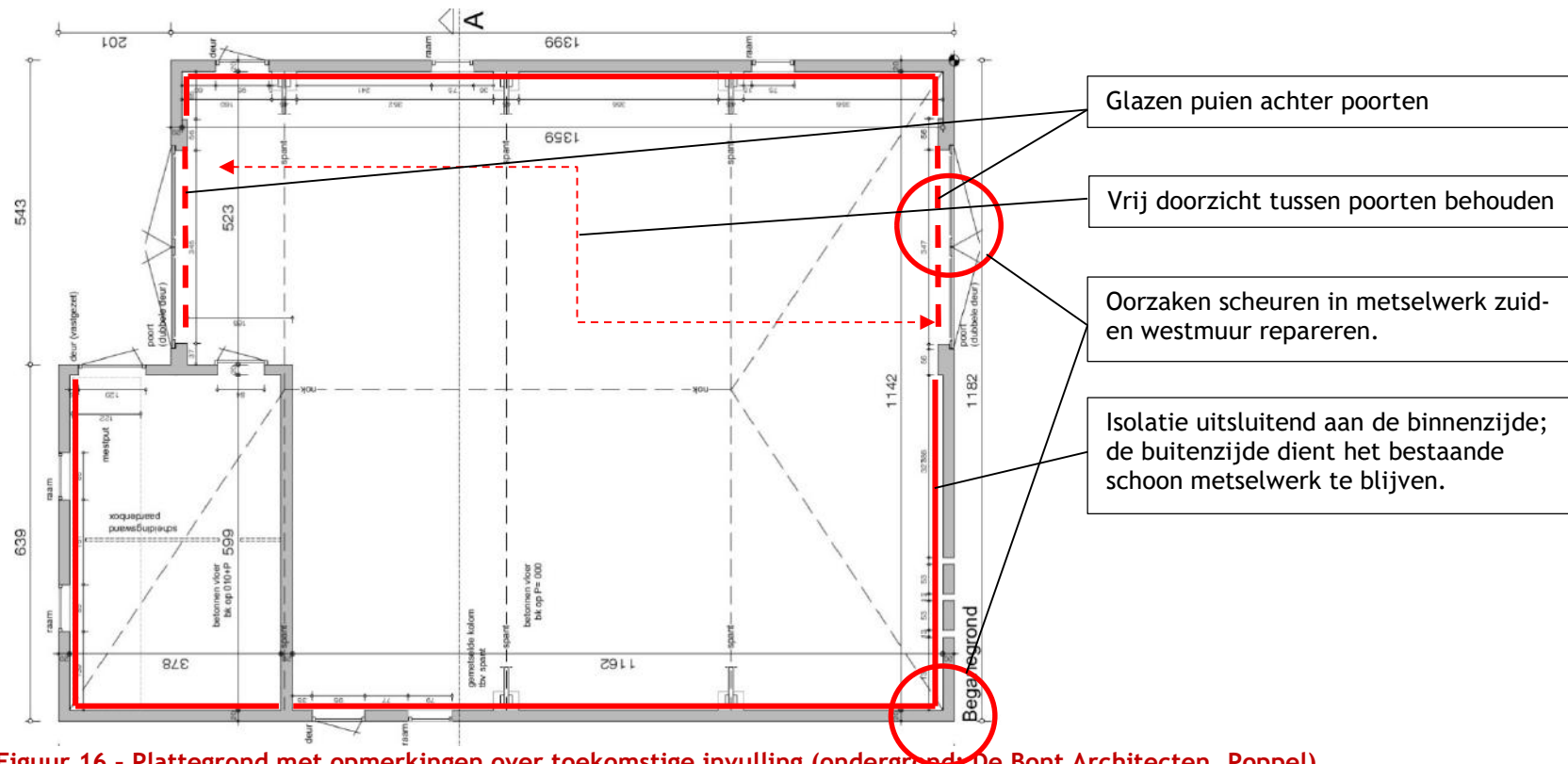
Figuur 14 scheur in de zuidwesthoek.



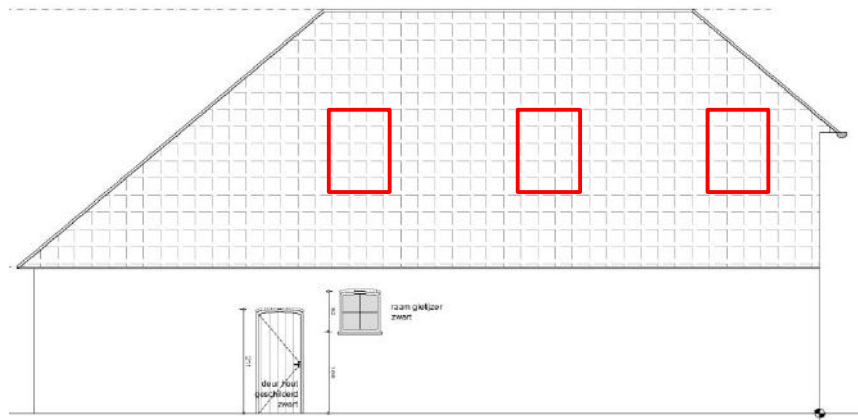
Figuur 15 - (Rechts) brede scheuren in de zuidmuur; (links) verzakking van het dak en kapotte dakvors; deze kapotte dakvors is inmiddels op authentieke wijze gerepareerd.

4. Zoveel mogelijk van het oorspronkelijke materiaal dient behouden te blijven en zo mogelijk in het zicht te blijven. Dat geldt niet alleen voor het metselwerk en de dakbedekking, maar ook voor het houtwerk, zowel binnen als buiten. Alleen houtwerk dat geheel verrot is, mag vervangen worden door nieuw houtwerk in de oorspronkelijke vorm (aanhelen).
5. Isolatie mag uitsluitend aan de binnenzijde worden aangebracht; dakisolatie moet zodanig worden ontworpen dat het dak geen of in ieder geval zo weinig mogelijk veranderd wordt.
6. De hoofdvorm van het dak (zadeldak met wolfseinden) en de bestaande dakbedekking moeten behouden blijven; dakkapellen zijn niet gewenst; dakvensters zijn denkbaar, mits evenwichtig verdeeld en bij voorkeur slechts aan één zijde, de westzijde (die het minst in het zicht ligt).
7. De bestaande spanten dienen geheel behouden te blijven.
8. Ter plaatse van de beide poorten (met ieder een dubbele deur), mag aan de binnenzijde glas worden aangebracht, maar de dubbele deuren dienen werkend behouden te blijven (moeten 's avonds dichtgemaakt kunnen worden).
9. Karakteristiek voor de Vlaamse schuur is het feit dat een kar er geheel doorheen kon rijden, de beide poorten lagen in elkaars verlengde. Bij de verbouwing zou het doorzicht behouden moeten blijven, bijvoorbeeld door de ruimte geheel open te houden of door glazen wanden in dat gedeelte te gebruiken.

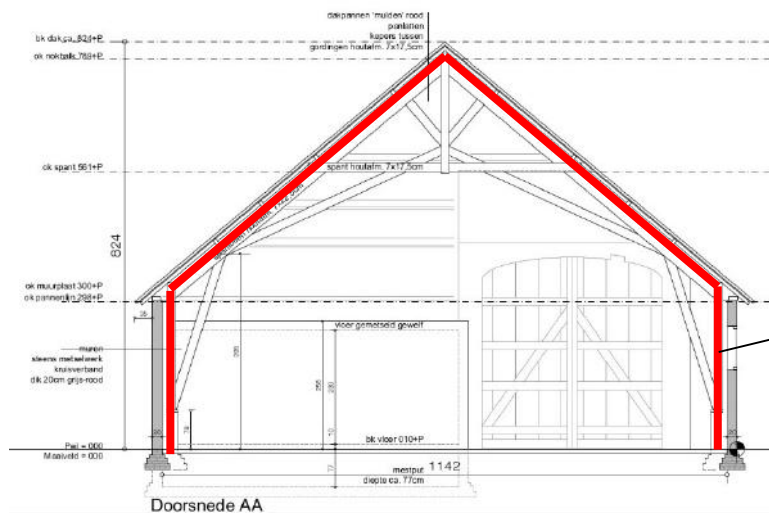
's-Hertogenbosch, september 2020/oktober 2021
Ir. J.J. Cuijpers



Figuur 16 - Plattegrond met opmerkingen over toekomstige invulling (ondergrond: De Bont Architecten, Poppel).



Figuur 17 - Linker zijgevel met aangegeven suggestie locatie eventuele dakvensters (ondergrond: De Bont Architecten, Poppel).



Figuur 18 - Doorsnede met opmerkingen over toekomstige invulling (ondergrond: De Bont Architecten, Poppel).

VLAAMSE SCHUREN, DUITSE SPANTEN, NEDERLANDSE NUMMERING

CULTUURHISTORISCH ADVIES TOMMEL 10 TE BAARLE-NASSAU

BIJLAGE 1: Geraadpleegde bronnen

Berkel, G. van en K. Samplonius (2006): Nederlandse plaatsnamen, herkomst en historie, Het Spectrum.

Gils, Cees van, en Antoon van Tuijl (2004): Bomen in Baarle - een grensoverschrijdende inventarisatie in woord en beeld, ABC-Milieugroep, Baarle-Hertog-Nassau

Groenedijk, T. (2000): Nederlandse plaatsnamen, Hoogetveen, 2000.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en Rijksgebouwendienst (2009): Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek - lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed, Amersfoort, 2009.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2013): Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening, versie 6 zoals verzonden aan de Tweede Kamer, februari 2013.

Stiboka/Rijks Geologische Dienst (1983): Geomorfologische Kaart van Nederland schaal 1:50.000 - blad 45, Wageningen/Haarlem, 1983.

Stiboka (1965): Bodemkaart van Nederland 1:50.000 - Blad 45 Oost, Wageningen, 1976.

Stichting Historisch Boerderij-onderzoek: De benaming van houtverbindingen en constructieve houten elementen bij oude boerderijen, Arnhem, 1982.

Topographische en Militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1:50.000.

Uitgeverij Nieuwland: Historische Atlas Noord-Brabant, 1:25.000, 1836-1843. Tilburg, 2008.

VLAAMSE SCHUREN, DUITSE SPANTEN, NEDERLANDSE NUMMERING

CULTUURHISTORISCH ADVIES TOMMEL 10 BAARLE-NASSAU

Colofon

Opdrachtgever

Naam :
Contactpersoon :
Adres : Tommel 21
PC + plaats : Baarle-Hertog
Tel. :
Fax :
Mail :

Bevoegd gezag erfgoed

Naam : GEMEENTE BAARLE-NASSAU
Contactpersoon :
Adres : Postbus 105
PC + plaats : 5110 AC Baarle-Nassau
Tel. : 14013
Mail : info@Baarle-Nassau.nl

Uitvoerend bureau

Naam : Cuijpers Advies
Auteur : ir. J.J. Cuijpers
Adres : Gouverneur Hultmanstraat 2
PC + plaats : 5224 CJ 's-Hertogenbosch
Tel. : 06 - 5146 1115
Mail : info@posd.eu
Website : www.posd.eu
Projectnummer : 12146

Versietabel				
versie	datum	Inhoud	status	validatie
1-1	28 09 2020	conceptrapport	eerste concept	JC
1-2	30 09 2020	rapport	rapport	JC
2-1	08 11 2021	Aanvulling perspectief	rapport	JC
2-2	11 11 2021	Tekstuele aanpassing	rapport	JC
2-3	20 06 2022	Figuur 17 plaatsing dakramen aangepast	rapport	JC 

Samenvatting

Ten behoeve van de opstelling van een bestemmingsplanherziening is opdracht verleend voor het uitvoeren van een cultuurhistorisch onderzoek naar de voormalige agrarische schuur Tommel 10 te Baarle-Nassau. De betreffende schuur is cultuurhistorisch waardevol als voorbeeld van de herbouw van een traditioneel agrarisch gebouw in de wederopbouwperiode en als onderdeel van het ensemble van waardevolle bebouwing 'van het buurtschap Tommel.

De bouwtechnische kwaliteit van het gebouw is zorgwekkend. Het behoud op termijn is niet verzekerd. Vandaar dat het toevoegen van een woonfunctie voor de middelen kan zorgen voor groot onderhoud en de nodige reparaties. Op die manier kan de toevoeging van de woonfunctie zorgdragen voor het behoud van de aanwezige cultuurhistorische waarden. In hoofdstuk 4 zijn diverse randvoorwaarden opgenomen die in acht moeten worden gehouden bij het verbouwen van de schuur tot woning.

--